

Ålandsfrågan remix

SKÖN- OCH FACKLITTERATUR

Jerker Örijans:

Ålandsfrågan mina herrar!

PQR-kultur 2019

Inkommande sommar har det förflutit 100 år sedan den så kallade Ålandsfrågan fick sin lösning vid det nygrundade Nationernas Förbunds (NF) rådsmöte i Geneve. Världssamfundet avvisade då Sveriges anspråk på Ålandsöarna med hänvisning till att det ur historisk, geografisk och politisk synpunkt hade varit högst orättvist gentemot Finland, i synnerhet som dess regering var berett att tillmötesgå alla de språkliga krav som ögruppens representanter framfört.

Beslutet väckte bestörtning i de åländska kretsar som tillsammans med Sveriges regering energiskt hade förespråkat en motsatt lösning. Men när känslorna hade svalnat och uppgörelsens fördelar gjorde sig gällande insåg de flesta hur klokt NF:s beslut hade varit. Finlands och Sveriges sekelgama och livsviktiga vänskapsband räddades. Samtidigt undvek Finlands övriga svenskspråkiga befolkning att framstå som illojala femtekolonnare i finskspråkiga majoritetens ögon. Och till råge på allt fick ålänningarna en självstyrelse som söker sin like i denna del av universum.

Ögruppens egen son Jörgen Örijans har lämpligt inför jubileumsåret publicerat ett verk om Ålandsfrågan som rekapitulerar vissa episoder i konflikten på tankeväckande sätt. Bokens första del är Örijans fiktion, en dramapjäsa om de nattliga diskussioner som NF:s rapportörer förde under sin ångbåtsfärd från Finland via Åland tillbaka till Sverige. I andra delen tolkar den välskrivande amatören frimodigt tidigare forskning. Och avslutningsvis återger han hela den slutrapport som låg till grund för NF:s beslut i saken.

Pjäsen är inte oäven men förefaller vara alltför lång, vilket indirekt bekräftas av att endast dess sista scen uppfördes då skådespelet hade premiär i Mariehamn i mitten av december. Dramats bärande tema är Örijans önsketänkande om att den amerikanske rapportören Abram

Elkus egentligen förhöll sig positivare till ålänningarnas Sverigevurm än vad slutrapporten lät påskina.

Fiktion är förstås fiktion. Ändå talar det mesta för att den judiske juristen Elkus, som stod nära USA:s president Woodrow Wilson och hade fungerat som landets ambassadör i Konstantinopel, övertygades av det geopolitiska argument som Mannerheim hade serverat till rapportörerna under deras besök i Helsingfors. Finland hade i motsats till Sverige aktivt bekämpat bolsjevismen. Därför behövde det allt stöd det kunde få av Västerlandet.

Örjans noterar även den kände antropologen Edvard Westermarks effektiva lobbande för Finlands sak, men känner kanske inte till att han under rapportörernas Helsingforsvisit hade framhävt att Finlands svenskspråkiga liberaler av hävd förhöll sig positivt till landets judiska befolkning, vilket måste ha uppskattats av den humanitärt engagerade Elkus. Ville man stödja Finlands liberala samhällsutveckling gällde det således att inte försvaga dess svenskspråkiga befolkning.

Örjans lyfter med skäl fram att Elkus som ambassadör i Konstantinopel hade organiserat USA:s livsmedelshjälp till de av hundratusentals armenier som turkarna under världskriget hade fördrivit ut i öknen. Faktum är att många av dem led svältdöden i samma region av norra Syrien där ett inbördeskrig har härjat sedan början av 2010-talet.

Ibland är Örjans tolkningar av forskningen svajiga. Han har svårt att acceptera James Barros' kända undersökning *The Åland Question* (1968), som påvisar att det inte låg i stormakternas intresse att Åland lösrycktes från Finland. Han redogör inte heller ordentligt för Barros dokumentering av ränkspelet i Geneve som avslöjar att den finska delegationen i motsats till sin svenska motpart höll huvudet kallt, vilket också bidrog till slutresultatet. Centrala aktörer var här Carl Enckell, Finlands sändebud i Paris, och Hjalmar Branting, tidigare svensk statsminister.

Den som vill fördjupa sig i Enckells Ålandsdiplomati bör läsa Cecilia af Forselles förträffliga studie i professor Matti Klinges festskrift från 1996, ur vilken framgår att Finlands turbulenta självständighetsprocess hade vaskat fram ett mångkunnigt garde för skötseln av den unga

republikens utrikesrelationer. En del av dem hade i likhet med Enckell och Mannerheim ett världsvant petersburgskt perspektiv i bagaget.

Andra såsom Westermarck och Finlands dåvarande utrikesminister Rudolf Holsti hade igen deltagit i den internationella Pro Finlandia-rörelsen som uppstod 1899 då friktionen mellan storfurstendömet och kejsardömet sprack till en öppen motsättning. Rörelsen ledare Leo Mechelin (1843—1914) fick många av sina centraleuropeiska juristkolleger med i kampanjen och en av dem var den holländske jurisprofessorn Willem van der Vlugt, som 1921 ingick i NF:s råd som avgjorde Ålandsfrågan...

Jerker Örjans förtjänar en eloge för att han avslutar sitt verk med en ordagrann återgivning av Ålandsrapportörernas numera tämligen okända utlåtande, som precis som han framhäver är ett beundransvärt nyanserat och insiktsfullt dokument. Av förståeliga skäl är han speciellt tagen av hur välvilligt rapportörerna beskrev det åländska samhället.

Andra fäster kanske i likhet med mig uppmärksamhet vid hur avmätt de förhöll sig till ländernas historiker och deras uppenbart tendensiösa bevisföring för varför deras eget land hade rätt till ögruppen. Tanken för osökt till Vladimir Putins historiepolitiska spökskrivare.

Henrik Meinander